

'CONSCIOUSLY, WE TEACH WHAT WE KNOW. UNCONSCIOUSLY, WE TEACH WHO WE ARE.'

Goed onderwijs bestaat voor mij uit meer dan alleen goede scores op toetsen. Het is aan het onderwijs om ook aandacht te besteden aan minder makkelijk meetbare doelen als het bijbrengen van kritisch denken en empathisch vermogen. Dat doe je in mijn beleving door allereerst kritisch te zijn naar jezelf als leraar en je bewust te zijn van datgene wat je expliciet of impliciet op kinderen overdraagt.

Dit artikel, dat een bewerking is van het essay dat ik in het kader van mijn laatste stagejaar van de deeltijd pabo-opleiding aan KPZ heb geschreven, is een korte blik op waardenoverdracht binnen het (basis)onderwijs. Allereerst vraag ik me af of iemands achtergrond (zijn of haar normen en waarden) een rol speelt in het dagelijks werk als leraar voor de klas. Vervolgens neem ik stelling ten aanzien van de discussie over waardenvol onderwijs. En tot slot trek ik conclusies en kom ik tot aanbevelingen.

WAARDENOVERDRACHT IN HET ONDERWIJS

Enige tijd geleden bogen Dirks en Van Walssum (2017) zich over de vraag of een docent zijn politieke voorkeur in de klas mag laten blijken. Aanleiding was een schrijfo opdracht op een middelbare school in Groenlo waarin de docent had geformuleerd dat 'als het aan Baudet ligt, moeten we naar een Nederland waar slechts enkele witte mannen de macht hebben' (Dirks & Van Walssum, 2017). De voorzitter van de Vereniging van Docenten Geschiedenis en Staatsinrichting, Van der Schans vond in hetzelfde artikel dat als je als docent in een schrijfo opdracht verwijst naar een politicus, je geen karikatuur mag maken van zijn standpunten. De voorzitter van de Nederlandse Vereniging van Leraren Maatschappijleer formuleert het nog strakker: 'Je

lessen moeten waardenvrij zijn. Als er een mening van een docent in doorklinkt, dan gaat het dáárover en niet meer over dat leerlingen leren om na te denken over een populaire, opkomende politieke partij' (Dirks & Van Walssum, 2017). Hierin lees ik een pleidooi voor waardenvrij onderwijs.

De voorzitter van de Onderwijsraad, Edith Hooge, lijkt dezelfde kant op te willen met haar uitspraak dat het de vraag is of en in hoeverre 'religie en afwijkende opvattingen' in het onderwijs mogen bestaan. Enerzijds zegt zij niet direct te willen tornen aan de vrijheid van onderwijs in Nederland, maar dat de grote ruimte die scholen hebben in het verzorgen van onderwijs wel opnieuw bekeken mag worden.

Martine Laurens aan het werk in haar klas

De argumenten die zij daarvoor aandraagt, zijn onder andere de prestaties die dalen, de grote verschillen in kwaliteit tussen scholen en de segregatie die alleen maar toeneemt. Zo zijn er steeds meer minderheden en voelt men zich steeds ongemakkelijker bij de plek die religie inneemt in het gebied waar de overheid een nadrukkelijke rol speelt, het publieke domein, aldus Hooge (Dujardin, 2019, p. 4). VVD-kamerlid Dennis Wiersma schuwt de discussie over de vrijheid van onderwijs evenmin. Onderwijsvrijheid zou in zijn ogen niet mogen worden 'misbruikt om kwetsbare kinderen onvrijheid op te dringen' (De Boer, 2019).

Daartegenover staat Versteegt (2010) die stelt dat er op protestants-christelijke scholen in Nederland vaak sprake is van diversiteit op zowel het gebied van etniciteit als het gebied van religie. Leraren maken daarin volgens haar geen objectieve keuzes. Ze verwijst daarbij naar onderzoek van Bakker en Rigg die leraren duiden als zogenaamde 'normatieve professionals' (Bakker & Rigg, 2004). Ook Van den Brand refereert in zijn dissertatie aan dit onderzoek van Bakker en Rigg waarin o.a. wordt gesteld dat er een spanningsveld bestaat 'tussen de formele identiteit van een bijzondere school enerzijds en de levensbeschouwelijke pluriformiteit van de leerlingen anderzijds' (Van den Brand, 2017, p. 16). De persoon van de leraar en zijn biografie speelt volgens Bakker en Rigg een doorslaggevende rol bij het maken van pedagogische en didactische keuzes. Op basis daarvan wordt gesteld dat de keuzes die een leraar maakt dus niet neutraal zijn, maar gebaseerd op zijn of haar persoonlijke waarden.

Eenzelfde mening lijken Bakker en Wassink (2015) te zijn toegedaan in hun pamflet over normatieve professionalisering in het onderwijs. Met deze term verwijzen zij naar de in hun ogen fundamentele erkenning dat in het dagelijkse, 'instrumentele' lesgeven onvermijdelijk persoonlijke afwegingen meespelen. In deze persoonlijk gekleurde keuzes is er een belangrijke rol weggelegd voor de persoonlijke biografie van de leraar, hetzij impliciet, hetzij expliciet. De denominatie van de school is daarbij niet eens relevant. Het verschijnsel van die normatieve professionalisering doet zich overal waar lesgegeven wordt voor, aldus Bakker en Wassink.

WAARDENVOL ONDERWIJS

Wanneer je de kwaliteit van onderwijs wilt beoordelen, kan dat vanuit diverse perspectieven (Bakker & Wassink, 2015). Of er goed onderwijs wordt gegeven op een school wordt vaak afgelezen aan de Cito-toets scores aan het einde van de

basisschool. Daarmee worden de cognitieve prestaties van de individuele kinderen opgeteld en omgezet in een indicator voor goed onderwijs. Het onderwijs lijkt daarmee te worden gedegradeerd tot datgene wat meetbaar is (en niet alleen op de basisschool). Martha Nussbaum (2013) ziet in deze ontwikkeling dat leerlingen niet worden gevormd tot burgers die voorbereid zijn op de complexe vraagstukken van het leven maar tot instrumenten die dienen om economische groei te kunnen bewerkstelligen. Onderwijs moet in haar ogen kinderen naast kritisch denken ook verbeeldingskracht en empathie bijbrengen.

Bakker en Wassink (2015) breken in hun pamflet een lans voor het betrekken van de normatieve professionalisering bij het kijken naar het functioneren van de leraar (en daarmee naar de kwaliteit van het onderwijs). Het is volgens hen van belang hoe er wordt gekeken naar de menselijke ontwikkeling. Dat kan op het gebied van drie domeinen: het perspectief op menselijke ontwikkeling, het perspectief op levensbeschouwing en het perspectief op kennisontwikkeling.

Uitgangspunt van Bakker en Wassink is dat de mens niet individueel gezien moet worden, maar altijd in relatie tot de ander. Dat betekent dat de mens zich alleen ontwikkelt in verbondenheid met die ander. Daarmee bestaat er een relatie tussen cognitieve ontwikkeling enerzijds en fysieke en emotionele ontwikkeling anderzijds die niet los van elkaar kunnen worden gezien.

Een ander uitgangspunt kan volgens hen zijn dat de mens altijd handelt vanuit een eigen wereld- en levensbeschouwing, waarbij onder levensbeschouwing het geheel van normen en waarden dat iemand hanteert wordt verstaan. Wat voor iemand belangrijk is, wordt onder andere duidelijk in het handelen van de persoon. Daarmee wordt een levensbeschouwing steeds gevormd dan wel bevestigd.

Hun derde uitgangspunt, tot slot, gaat ervan uit dat wat er gebeurt in de werkelijkheid altijd zowel oorzaak als gevolg is van weer andere gebeurtenissen. Kennis is vanuit dit standpunt gezien dan ook niet iets dat objectief is en buiten de mens staat, maar is verbonden met de morele vragen van de mens.

MENSELIJKE INTERACTIE

De positie die ik in de discussie over de (on)mogelijkheid van waardenvrij onderwijs kies, sluit aan op bovenstaande uitgangspunten en die van Stevens (2002), die stelt dat onderwijs iets is dat plaatsvindt tussen mensen. En dat in het verlengde daarvan de menselijke interactie bepalend is voor de kwaliteit van het onderwijs. Mensen (en dus ook leraren) handelen allemaal vanuit persoonlijke waarden en meer of minder expliciete overtuigingen. Als mens ben je ook vrij om die keuze te maken, waardoor vooraf niet altijd te voorspellen is hoe het onderwijs verloopt of wat het goede is om te doen.

Lesgeven is mensenwerk en wordt, zoals gesteld, gekenmerkt door menselijke interacties. De vrijeschoolpedagogiek op mijn stageschool vormt daar geen uitzondering op. Welke - wellicht onbedoelde - bijeffecten deze menselijke interacties kunnen hebben, bijvoorbeeld in situaties waarin een kind wordt gereduceerd tot een huidskleur, wordt indrukwekkend, met gevoel voor nuance en wat mij betreft zeer herkenbaar nagespeeld in een documentaire van regisseur Karin Junger (Busman, Van Erp, & Junger, 2017). Blijkbaar is weten dat menselijke interacties ingekleurd worden door persoonlijke waarden alleen niet voldoende om gevoelens van uitsluiting bij een ander te kunnen voorkomen. Het vraagt steeds weer om een bepaalde bewustwording. Het openstaan voor en luisteren naar andermans verhalen, bijvoorbeeld via

het bekijken van een dergelijke documentaire, kan daarbij helpen. Uiteraard geldt dit voor alle menselijke contacten, zou je kunnen stellen. Maar de leraar heeft in zijn interactie met een kind in mijn beleving wel een grote(re) verantwoordelijkheid. Volgens de maakster zou de film tot verplichte kost van lerarenopleidingen moeten behoren. Een uitspraak waar ik het van harte mee eens ben.

Kortom: Een onderzoekende, open en nieuwsgierige houding ten opzichte van het mensbeeld van de (vrijeschool)leraar is in mijn beleving noodzakelijk om de opdracht van het onderwijs en de opgave van de vrijeschool vorm te geven vanuit 'een traditie van vernieuwing' (het thema van 100 jaar vrijeschoolonderwijs). Verhalen kunnen daarbij helpen. Niet alleen de verhalen die zo kenmerkend zijn voor de lesstof in de klassen maar ook en juist de (levens)verhalen van de leraren zelf.

CONCLUSIES EN AANBEVELINGEN

- De leraar is mens en daarmee niet neutraal. Hij maakt (vakdidactische en pedagogische) bewuste en onbewuste keuzes op basis van zijn vooronderstellingen en normen- en waardenkader ('biografie').
- Een 'conditio sine qua non' in het onderwijs is de vrijheid en de ruimte voor de leraar om invulling te geven aan zijn lestaak. Wat de leraar doet met die (gedeeltelijke) autonomie wordt vanwege die eigen biografie dus in belangrijke mate subjectief bepaald.
- Normatieve professionalisering gaat om het herkennen van de subjectieve kant van het zijn van een leraar. Het gaat om de onderkenning van de eigen rol en interpretaties van het uitoefenen van het beroep.
- (H)erkenning van de subjectieve kant van het leraarschap impliceert voor een leraar in opleiding niet alleen de noodzaak van een ontwikkeling op het gebied van instrumentele professionalisering maar evenzo op het gebied van de normatieve ontwikkeling. Dat vraagt om ruimte in de opleiding voor reflectie op ook andere dan de instrumentele vaardigheden.
- Een (her)waardering van en aandacht voor de normatieve professionalisering kan binnen een (school)team ruimte creëren voor bezieling en betrokkenheid en voor de ontwikkeling van een (professionele) identiteit. Zeker in een tijd waarin tradities niet meer zo duidelijk ervaren worden.
- Het delen van verhalen en gebeurtenissen biedt mogelijkheden om ervaringen te koppelen aan de onderliggende patronen die er zijn en daar eventueel opnieuw betekenis aan te geven. Zo kan invulling gegeven worden aan een 'traditie van vernieuwing'.

LITERATUUR

Bakker, C., & Rigg, E. (2004). *De persoon van de leerkracht:*

Tussen christelijke schoolidentiteit en leerlingdiversiteit.

Zoetermeer: Meinema.

Bakker, C., & Wassink, H. (2015). *Leraren en het goede leren:*

Normatieve professionalisering in het onderwijs. Geraadpleegd

van [https://www.voion.nl/downloads/](https://www.voion.nl/downloads/1eb47d0e-9a57-4f84-b090-ba33840cb198)

1eb47d0e-9a57-4f84-b090-ba33840cb198

Busman, M. (producent), Van Erp, M. (producent) & Junger, K.

(regisseur). (2017) *Ik alleen in de klas* [Documentaire].

Nederland: De Familie Film & TV i.s.m. IKONdocs.

De Boer, M. (2019, 13 september). Bij problemen op islamitische

scholen wil de politiek al snel de onderwijsvrijheid inperken.

Trouw. Geraadpleegd van [https://www.trouw.nl/politiek/](https://www.trouw.nl/politiek/bij-problemen-op-islamitische-scholen-wil-de-politiek-al-snel-de-onderwijsvrijheid-inperken-b46ffdd9/)

bij-problemen-op-islamitische-scholen-wil-de-politiek-

al-snel-de-onderwijsvrijheid-inperken-b46ffdd9/

Dirks, B., & Van Walsum, S. (2017, 2 december). Mag een docent

zijn politieke voorkeur in de klas laten blijken? *De Volkskrant*.

Geraadpleegd van [https://www.volkskrant.nl/](https://www.volkskrant.nl/nieuws-achtergrond/mag-een-docent-zijn-politieke-voorkeur-in-de-klas-laten-blijken-b1e46a4a/)

nieuws-achtergrond/mag-een-docent-zijn-politieke-

voorkeur-in-de-klas-laten-blijken-b1e46a4a/

Dujardin, A. (2019, 9 december). "Aanpassing vrijheid van

onderwijs niet uitsluiten". *Trouw*, p. 4.

Korthagen, F. A. (2001). *Waar doen we het voor? Op zoek naar de*

essentie van goed leraarschap (oratie). Utrecht: Universiteit

Utrecht.

Nussbaum, M. (2013). *Niet voor de winst: Waarom de democratie*

de geesteswetenschappen nodig heeft. Amsterdam: Ambo.

Stevens, L. (2002). *Zin in leren*. Apeldoorn/Leuven: Garant.

Van den Brand, J.A.M. (2017). *Levensverhaal en pedagogische*

handelingsoriëntatie in de laatmoderne tijd (Dissertatie).

Geraadpleegd van [https://repository.ubn.ru.nl/](https://repository.ubn.ru.nl/bitstream/handle/2066/166032/166032.pdf?sequence=1)

bitstream/handle/2066/166032/166032.pdf?sequence=1

Versteegt, I. C. (2010). *Diversiteit in de klas: perspectieven van de*

leerkracht (Dissertatie). Geraadpleegd van

<https://dspace.library.uu.nl/handle/1874/188714>

AUTEUR

Martine Laurens, student deeltijd 4